

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВАННЯ

УДК 811.161.2'34

Зінаїда БАКУМ

БЛОКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ФОНЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В статті обосновується необхідність використання блокових технологій в процесі вивчення фонетики в старшій школі.

The article deals with the necessity of block technology using in the process of studying Phonetics in High School.

Стратегія мовної освіти в Україні передбачає вдосконалення технології навчального процесу, його відповідність до вимог нинішнього суспільства, потреб громадян, які вільно можуть спілкуватися між собою, тим самим утверджуючи статус української мови як рідної і державної. Досягти цього сучасна школа може за умов розв'язання різноманітних науково-методичних питань, пошуків нових підходів до навчання мови.

Одним із напрямків трансформації мовної освіти сьогодні є технологічне переоснащення організаційних моделей сучасного навчально-виховного процесу, що полягає у співвідношенні інтенсивного й екстенсивного навчання, орієнтації на конденсацію теоретичного матеріалу, вивчення його цілісними одиницями (блоками). Засвоєння мови шляхом укрупнення одиниць вимагає узагальнення мовного матеріалу, яке зазвичай відбувається на високому рівні синтезу та систематизації. До того ж, сама мова – складне явище, яке має розглядатися як система – “сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою й утворюють певну цілісність, єдність” [4, с. 231].

Основою навчання мови прийнято вважати змістовий і процесуальний компоненти, до складу яких входять зміст і процес навчання, що мають свою структуру та взаємодіють між собою, тобто забезпечують певне функціонування, створюючи таким чином певну систему. Інтерес до системності досліджуваних об'єктів є нині одним із основних методологічних настанов у лінгводидактиці, оскільки такий підхід спрямований на “глибоке проникнення у взаємозв'язки категорій цілого і його частин, у взаємодію елементів та систем” [4; 6]. К.М.Плиско, у свою чергу вважає, що системний підхід тісно пов'язаний із моделюванням і сприяє створенню необхідної понятійної бази для опису об'єкта, яка дає змогу за певних умов отримати нові знання про об'єкт” [2, с. 123].

У методиці мови пропонуються різні підходи до моделювання теми або розділу. Серед тенденцій наукового розроблення новітніх технологічних структур найефективнішими визнані блокові технології навчання, які чи не найбільше зорієнтовані на реалізацію принципу системності в навчанні мови.

Ініціатором створення структурування мовного матеріалу логічно завершеними частинами став О.Біляєв, що взяв за основу психологічні ідеї П.Гальперіна, та О.Ельконіна (авторів теорії планомірного формування розумових дій і понять). Таке методичне нововведення підтримують і детально розглядають у своїх працях М.Девдера, Т.Донченко, С.Караман, М.Пентилюк. На основі аналізу доробків названих науковців можна стверджувати, що розвиток блокового навчання повинен здійснюватися за змістовим (блок проектується як довершений договір, цілісна порція навчальної інформації), методичним (програмово-методичні засоби, що відображають функціональну цілісність і певну довершеність педагогічного досвіду чи наукового знання), дидактичним (утворюється блок як функціональна єдність основних складових програмового матеріалу), методологічним (блок перетворюється на засіб усвідомленої мислєдіяльності, яка дає змогу на професійному рівні здійснювати пошукову діяльність), загальноосвітнім (блок інтерпретується як надскладна організація, що забезпечує якісний психосоціальний розвиток учня) напрямками.

Для прикладу подаємо структурування мовного матеріалу блоками на етапі узагальнення та систематизації знань з фонетики в гімназії. Адже саме фонетична система найбільшою мірою презентує мову як індивідуальну. До того ж фонетику вважають

фундаментом шкільного курсу мови, оскільки знання її основ мають велике значення для розвитку мовного слуху, засвоєння орфоепічних норм, для вивчення граматики й орфографії, елементів лексики та стилістики.

Блок № 1. Фонетика української літературної мови як учення про її звукову систему. Основні фонетичні одиниці: звук, склад, фонетичне слово, фраза. Звуки української мови. Творення звуків. Взаємодія звуків у процесі мовлення. Правила транскрибування.

Блок № 2. Голосні й приголосні звуки. Особливості артикуляції і звучання. Класифікація приголосних. Позиційні зміни голосних.

Блок № 3. Зміни приголосних у потоці мовлення. Асиміляція (уподібнення). Дисиміляція (розподібнення). Спрощення у групах приголосних. Подовження приголосних. Приставні приголосні в українській мові.

Блок № 4. Основні історичні чергування голосних при словозміні та словотворенні, їх функції. Чергування [o], [e] з [i] та [o] з нулем звука; [e] з [o] після шиплячих та [й]; [o], [e] з [й] у сполученнях — ри-, — ли-. Чергування [o] – [a], [e] – [i], нуль звука та ін. як засіб розрізнення відтінків у лексичному значенні та граматичних значень.

Блок № 5. Основні чергування приголосних при словозміні та словотворенні. Чергування [г], [к], [х], [д], [ж],[ч], [ш] та [з'], [ц'], [с']. Зміни приголосних [г], [к], [х], [ж],[ч], [ш], [ц], [с] перед прикметниковим суфіксом –ськ(ий) та іменниковим –ств(о). Чергування приголосних перед суфіксом –ин(а). Явище метатези.

Блок № 6. Наголос в українській мові. Роль наголосу в розрізненні слів і їх форм. Слова з рухомим і нерухомим наголосом.

Останнім часом проблема оптимальних способів структурування матеріалу (за контрастом; наскрізне або вертикальне; варіативне групування; горизонтальне) постала з новою силою. Засобами реалізації коніювання мовного матеріалу прийнято вважати моделі, схеми, таблиці, що сприяє інтенсифікації навчання, картки самоконтролю, контрольні завдання та ін.

Спосіб групування матеріалу за контрастом можна використати на етапі узагальнення та систематизації знань з фонетики (тема: "Голосні й приголосні звуки української мови"). Учням доцільно подати таблицю "Основні особливості та ознаки голосних і приголосних звуків". Під час створення подібних таблиць необхідно добирати узагальнений лінгвістичний матеріал, об'єднаний на основі спільності, подібності або контрастності, протилежності вивчуваних понять, згрупований у певному порядку за графами, що мають самостійні заголовки, а також потрібно враховувати доступність пропонованого обсягу знань, можливість утримати в пам'яті рівень осмислення і засвоєння, значущість, доступність, розуміння учнями навчальної інформації (див. подану таблицю).

Основні особливості та ознаки голосних і приголосних звуків

№ з/п	Основні особливості та ознаки розрізнення звуків	Голосні звуки	Приголосні звуки
1	Акустичні особливості	В основі голосних є голосове джерело	В основі приголосних звуків є одночасно голосове і шумове джерело або тільки шумове
		Характеристика джерела звука	
2	Артикуляційні особливості	При артикуляції голосовий канал відкритий, у ньому відсутні значні контакти, здатні бути джерелом шуму	Артикулюються за умов повного або часткового звуження ротової порожнини, через яку проходить в видихуваний струмінь повітря і утворює характерні для приголосних шуми
		Характеристика артикуляції	

3	Функціональні ознаки	Визначаються як складотворчі	Визначаються як нескладотворчі, оскільки входять до складу разом із голосними
		Характеристика функцій	

Після ознайомлення зі змістом таблиці варто запропонувати старшокласникам навести приклади до кожної з особливостей та ознак.

Як бачимо, таке групування дає змогу подолати надмірну подрібненість навчальної інформації і сприймати звуковий склад мови у певній системі.

Для підвищення ефективності оволодіння учнями теоретичними знаннями, а також для інтенсифікації роботи на уроці використовуються логічні схеми (креслення, що зображують узагальнену систему лінгвістичних понять на основі подібності чи протилежності, у загальних рисах вказують на взаємозв'язок між частинами), часто застосовують знак, символ, лаконічні малюнки, що дає змогу краще сприймати, осмислювати усвідомлювати лінгвістичний матеріал. С.О.Караман зазначає, що «однією з переваг узагальнювальної схеми є її динамічність», і, що в завершеному вигляді «вона є таблицею, але відмінність у тому, що матеріал у ній подається поступово, в міру засвоєння його учнями», що дає змогу «не забігати наперед, не вгадувати результати, а бути присутнім при народженні граматичного правила і самим творити його» [1, с. 165].

Так, з'ясовуючи, які органи мовлення беруть участь у творенні звуків учням разом із вчителем необхідно поступово заповнювати подану нижче таблицю.

Активні й пасивні органи мовлення	
За участю артикуляції органи мовлення поділяються на активні й пасивні	
Органи мовлення	Складники активних і пасивних органів мовлення
Активні (рухомі)	Активні органи мовлення виконують головну роботу при утворенні звуків. До них належать: 1) язик; 2) губи, 3) нижня щелепа; 4) м'яке піднебіння; 5) язичок. У широкому розумінні творення звуків сюди відносять ще: діафрагму, легені, голосові зв'язки, задню стінку глотки.
Увага! Не всі активні органи завжди є активними. Напр.: язик при вимові губних і глоткових є пасивним.	
Пасивні (нерухомі)	Пасивні органи мовлення виконують при творенні звуків допоміжну функцію. До них належать: 1) зуби; 2) альвеоли; 3) тверде піднебіння; 4) верхня щелепа; 5) порожнина рота, носа, глотки.
Увага! Усією роботою органів мовлення керує центральна нервова система.	

Неабияке місце за такого підходу посідають різноманітні вправи, які необхідно виконувати для формування мовної, мовленнєвої, комунікативної та культурологічної компетенцій учнів.

Словесник у процесі структурування мовного матеріалу блоками може використовувати:

I. Постановчі вправи (вправи імітаційного характеру, що формують уміння створювати звуки, сполучення звуків, слова та речення з урахуванням орфоепічних норм; артикуляційні та дикційні вправи; вправи, що сприяють засвоєнню норм наголошування та вказують на смислорозрізнавальну функцію українського наголосу).

II. Тренувальні вправи (вправи на зіставлення звуків і букв, фонетичний розбір слова; фонетична транскрипція; фонетичний аналіз тексту; вправи, що формують уміння фіксувати і направляти вимовні помилки в чужому мовленні).

Отже, блокове подавання інформації – інноваційний підхід в організації навчального

Актуальні проблеми мовленнєвої підготовки педагога професійного навчання

процесу, який реалізує системно-діяльнісну стратегію управління педагогічною взаємодією багатоаспектно, поетапно, поліконцептуально. Окрім того, структурування мовного матеріалу логічно завершеними частинами дає можливість збільшити кількість навчальної інформації за одиницю часу, скоротити загальний час на вивчення певного обсягу навчального матеріалу, використати значну кількість методів навчання, вивільнити навчальний час для формування комунікативної компетенції учнів, забезпечити потрібну якість знань, їх системність, активізувати пізнавальну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
2. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. – Харків, 2001. – 286 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М. – 2003. – 769 с.
4. Шиприкевич В.В. Питання фоностилістики. – К.: Видавництво Київського університету, 1972. – 88 с.